دوکتور زمان ستانیزی

۲۰۲۱/۱۱/۰۵

دوه افغانستانه په یوه جغرافیه کې نه ځایـېږی

خلاق تفکر او نوښت خدایي رنګ لري ځکه چي له عقل سره ګډه ریښه لری او له زېژنده اندېښنی سره یو ځای په سمسورو څانګو کي سپړېږی. ژور تفکر او کره کتنه د اندېښني تداوم زیاتوي، خو د تفکر له خلاقه قدرت نه کار نه اخیستل د نعمت کفران دی. د زړو جامو اغوستل عیب ندی، خو د زړو اندېښنو روږدېدل او اعتیاد خلاقیت وژنی.

ز.س

د افغانستان پر اوضاع باندی په ناڅاپه ډول د طالبانو تسلط پیداکول ښایي نړیوال حیران کړي وي، خو د افغانستان په معاصر تاریخ کي د دغه راز نابېره بحران پېښیدل چندان د حیرانتیا خبره نه ده، او که د پېښو د تسلسل رموز درست تعبیر شوی وی د پېښي د مخنیوی اټکل او چاره هم کېدله. په هیواد کي د نا عاقبت اندیشو او نه پخلاکېدونکو لډرانو د نژادي، ژبني، قومي، او هویتی لوبی د دي سقوط ظاهري نښی ګڼلی شو، خو هغه څه چي زموږ سترګي يي د اضطراب او اضطرار د نوسان په وړاندي ړندې کوي، د هیواد پر بنیادی ستونزو سترګي پټول دي.

په مجموع کي د افغانستان د ټولني اساسي ستونزه د ښاریانو او کلیوالو تر مینځ د نامتوازنی ښووني او روزني شتون دی چي ښاري ذهنیت د ترقی او پرمختګ خواته وربولی خو کلیوالي ذهنیت په فکری انجماد او تحجر کي لانور هم زړېږی. د ټولنی د دغو دوو ډلو تر مینځ د فکري فاصلې زیاتوالی کله کله په سیاسی دنیا کي د تشنج او تاوتریخوالی اسباب را مینځ ته کوي. په افغانستان کي د سیاسي نظام نابېره او ناڅاپه سقوط او د طالبانو له خوا د سیاسي واک ترلاسه کول د دغه مشکل علت نه دی، بلکي د دي ستونزي معلول دی، چي په شعوري یا غیر شعوري ډول د خلکو له پامه لوېدلی دی.

په تېرو سلو کلو کي هغه څه چي په افغانستان کي د پرمختګ په نامه خلکو او نړیوالو ته وړپېژندل شوی و تر ډېره ځایه نمایشي و. د افغانستان مشرانو له یوي خوا د بنیادی ټولنیز او اقتصادی پرمختګ او له بلی خوا د سطحي نمایشي غربګرایي تر مینځ توپیر نه کاوه. د امان الله خان او اشرف غني د واکمنی تر مینځ بې شمېره سطحي او نمایشي ورته والی شته. ډاکتر اشرف غنی د خپلي واکمنی دوره د امیر امان الله خان له دوري سره مقایسه کوله، خو له دي خبر نه و چي دده د واکمنی سقوط به هم په همدی قیاس وی؟

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزې بڼي پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیرلو مخکي په خیر و لولـئ

په دواړو دورو کې ځینې اصلاحاتو نمایشي بڼه دلوده. دارالامان او د تاج بیگ د غونډۍ ماڼۍ د سړکونو او عصری تعمیرونو جوړول، د هغو د عملی ضرورت نه پرته، د هیواد د اقتصادی پرمختگ د نمونو په توگه نمایشي ارزښت هم درلود. د سلما او کمال خان بندونه هم په دی ردیف کې راځی. د ملی هویت لپاره کوشش یا له هغه سره ضدیت هم نمایشي رنگ پیداکړی و. د امان الله خان په دوره کې د شپو خولی او نیکټایی په اغوستلو تظاهر کېده – په تېره بیا په لویه جرگه کې. د اشرف غنی د واکمنی په دوره کې د پټکي او پرتوگ په اغوستلو تظاهر کېده – په تېره بیا په ولسی جرگه کې.

په دواړو دورو کې د نظام په لوړه سطحه کې د پښتنو او غیرپښتنو د گډی همکاری په توگه د محمد ولی خان دروازی او امرالله صالح ټاکل د یو تحول نمونی وې. په دواړو دورو کې خلکو د بهرنیو خدمتگارانو لکه آلمانی هارتل او جاپانی ناکامورا درناوی وکړ. دا چې د دواړو واکمنانو مېرمنې په سوریه/لبنان کې زېږېدلی وی او د ښځو د نهضت په لار کې يې آغیزمند گامونه واخیستل هم تصادفی ورته والی گڼلی شو.

خو ددغو دوه تاریخی دورو ډېر تباه کونکی ورته والی نامتوازنه ښوونه او روزنه وه. ځکه په دواړو دورو کې له تمدنی، فرهنگي، سیاسي، ټولنیز، او اقتصادی نظره د کابل یعنی ښاری افغانستان او د کلیو او بانډو د افغانستان تر مینځ ځو پیړیٔ واټن را مینځ ته شوی و. د کابل ښار رادیوِ، تلویزون، پوهنتون، او په نسبی توگه عصری روغتونونه درلودل، خو په کلیوال افغانستان کې ډېرو برق او برېښنا نه پېژندل. د اطراف په ښونځیو کې اکثراً د شخصی تعلیماتو ښوونکی په ملایی ذهنیت سمبال و چې ډېر تدریس يې د وهلو ټکولو له لاری وه نه د شرحی او تفصیل له لاری چې د معاصر تدریس د اصولو تقاضا ده. کله چې به «اطرافیان» کابل ته راتلل، گڼه چې کوم پردی هیواد ته یی سفر کړی وی. همدغه راز کله چې به ښاریان «اطراف» ته تلل نو کلي او بانډې به داسي پردیٔ ور ته ښکارېدلی چې یوازی د سیاحت لپاره مناسبی گڼل کېدې نه د مداومې استوگنی لپاره. ځکه به د حکومت مامورینو کوشش کاوه چې په ښار کې په وظیفه مقرر شی.

د توازون دغه نشتوالی سبب شو چې په یوه جغرافیه کې دوه افغانستانه را مینځ ته شی. سیاسی قدرت د ښاری افغانستان په لاس کې و، او ښاریانو پر کلیوالو حاکمیت درلود چې په نهایت کې د کلیوالو له شدید عکس العمل سره مخامخ شو. په همدی سبب هره یاغی ډله له ښاره وتله او کلیو او غرو رغو ته يې مندې وهلی، قلم او کتاب که يې درلودل پرېښودل يې او توری توپک ته يې لاس کاوه.

د امان الله خان د حکومت پرضد د حبیب الله کلکاني را پاڅېدل د قومي، ژبني یا نژادي توپیرونو یا د پښتنو په مقابل کې د تاجیکو بغاوت نه و، بلکه د ښاری افغانستان په مقابل کې د کلیوالي افغانستان پاڅون و، د عصريت یا «مدرنیتي» په مقابل کې د سنتگرایي او کلیوالي/اطرافي عُرف بغاوت و. د مترقي اسلام په مقابل کې د وروسته پاته وسطایی اسلام بغاوت و.

نژدی سل کاله وروسته تاریخ تکرار شو. د طالبانو پاڅون د قوم، ژبی، یا نژاد په مقابل کې بغاوت نه دی، بلکه د ښاری معاصر او مترقی افغانستان په مقابل کې د کلیوالي وروسته پاته متحجر ملایی افغانستان پاڅون دی. هسي را پاڅېدل چې د خپل کلیوالی ذهنیت او د کار د تجربی د نه درلودلو له مخی نه له ښاریانو سره مناسبه رویه کوی او نه د یو ښاری او معاصر حکومت د جوړولو لپاره استعداد او تیاری لری. له رسمي شعارونو نه پرته د دوی کلیوال ذهنیت ښځی د تعلیم او زده کړی او شغل ور نه بولی او د ښځی په کرامت سترگی پټوی.

دا چې کلکانی ته انگریزانو وسلې ورکولې او طالبان پاکستانیانو سیاسي قدرت ته رسولی مطرح ندی. مهم دا دی چې دواړو یاغي ډلو د کلیوال افغانستان په دیانتي او وروسته پاته ذهنیت اتکا وکړه. ځینی د خپلو سیاسي غوښتنو له مخی د اوسنیٔ متشنجي، مکدرې او له تعصباتو نه ډکې فضا سیاسي هویتونه

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاریٔ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

پرهغو تحميلوي. واقعيت دادی چي هم کلکاني او هم طالبانو پر خپل «اسلامي» هويت اصرار کاوه، او هيڅ يو د «تاجيکستان» يا «پښتونستان» بيرغونه نه و پورته کړی. برعکس دواړو ډلو د کليو او باندېو د ولسونو له مذهبی احساساتو څخه ناوړه ګټه واخيستله او د کليوالي ذهنيت مطابق يو ځان «خادم دين رسول الله» وباله او بل «امارت اسلامئ افغانستان» اعلان کړ څو د امان الله خان او اشرف غنی د تکفير توجيهه پيدا کړی او د کليوالي افغانستان په زعم د پرمختګ او ترقي هره نښه نښانه د کفر او الحاد معادل وګڼی. د همدي دلايلو له مخي حبيب الله کلکاني ته د تاجيک هويت ورکول هومره اشتباه ده چي طالبانو ته د پښتنو هويت ورکړل شی.

د ښاري او کليوالي ذهنيت ترمينځ توپير يوه استثنايی پديده نه ده. ښاري ټولني اکثراً دودونو ته د عصري نظره ګوري ترڅو له تيرو څخه داسی پند زده کړي چي په راتلونکي ژوند کي يې بدلون راولي – حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ. د دې ډول نوښتونو په پايله کې، ښاريان "ښارونه" يا "مدنيت" جوړوي او کليوال په بدويت کې پاتي کيږي. تر ټولو بده دا چې د دوی تر مينځ شخړه او دښمنی هسی پاتې کيږی. د سياست په نړئ کې ښاريان عموماً پر کليوالو واکمنی کوي، خو کله کله کليوال ښارونه نيسي، پر ښاريانو واکمني کوي او د تمدن نښي نښاني له مينځه وړي. د افغانستان په څير په بدوی ټولنو کي دا ډول ويجاړتياوی په په کراتو او مراتو ليدل شوی.

خو دا پديده نه په افغانستان کي ځانګړې ده او نه په نننی زمانه کي محدوده ده. د اسلام پيغمبر په همدې فهم او درايت د مديني مدنيت جوړ کړ څو د عربو له زړو اعتقادونو سره مبارزه وکړی. د هغه وخت عربان لکه د نورو بدوي ټولنو په څير د نوښت او خلاقيت سره په جنګ کي وو، او په زړو انديښنو کي ايسار پاته وو. هغوی له پرمختګ نه پرشاتګ ته ډېر متمايل وو. د وخت په تيريدو سره، د دوی عقيدې په اعتياد اوښتلي او د دينی خرافاتو يا خرافی ديانتونو يو معجون ګرځېده. بدوي عربان هسې له مديني او مدنيت نه تښتېدل چي اوسنی کليوال له ښار او ښاری ذهنيت نه تښتي، په دې تفاوت چي عربو له اسلام نه د جاهليت دوری ته ترجيح ورکوله، خو د نننی افغانستان کليوال د اسلام تر شعار او نامه لاندې د معاصر جاهليت د دوهمې دورې پر لور روان دي. دلته اعتقادی او ايمانی اصول مقصد نه دي، بلکي هغه طرزديد او ديانتی ذهنيت منظور دي چي خلک بی پوښتنی او پوهنی په عبادت کي انحصاروي.

د ټولني د بهبود، هوسايني، سولي او رفا لپاره بايد لمړی مشکل وپيژندل شی، نه دا چي مصنوعي ستونزې جوړې کړی او د ذوق اختلافات په تنازع او شخړو بدل کړی. قومي او ژبني توپيرونه که د منلو وړ ندي، د زغملو وړ دي. مګر د ښاري او کليوالي ذهنيت توپير کمېدلی شي – له دې پرته هيڅ چاره نشته: دوه سرونه په يوه ټټر کي نه ځايېږي، دوه پاچاهان په يوه اقليم کي نه ځايېږي، او دوه افغانستانه په يوه جغرافيه کي نه ځايېږی.

که دموکراسی يوازی د احصائی او ارقامو له مخی په کميت کي تعريف شی، کليلوال اعتقادي اکثريت د طالبانو حکومت منی، خو که دموکراسی په کيفيت کي تعريف شی بايد له پرشا تګ نه پرمختګ ته ترجيح ورکړو ځکه ترقی په مدنيت کي ده نه په بدويت او بربريت کي. مونږ نشو کولای د نورو معاصرو ټولنو د ډېرو عصری آلاتو، وسايلو، او تخنيک نه ګټه واخلو، خو بيا خپله د قرون وسطی د عقبګرايی لاری ته مخه کړو. دا نه محمدي سنت دی، نه د زماني غوښتنه ده، او نه د سالم عقل حکم دی.

دموکراسی له اسلام سره په تضاد کي نشی واقع کېدلای، مګر دا چي دواړه غلط تعريف شی. که د فارابي، الماوردي، ابن رشد، ابن خلدون او بيشمېره نورو حکماو آثار ولولو، وبنو چي هومره چي دموکراسی د اسلامی تمدن ميراث دی د «لوېديزی» نړی ميراث ندی. په همدی توګه قران چي

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رااليرلو مخکي په ځير و لولئ

وروستنۍ وحیه ګڼل کیږی یوازی د اومی پیړی لپاره ندی نازل شوی چی هرومرو یې د عقبګرایي په ذهنیت کې و پیژنو.

په راتلونکي افغانستان کې اسلامي دموکراسي او د سولی او هوساینی د تضمین دموکراسی دا ایجاب کوی چې د ښارونو او کلیو تر مینځ د تعلیم او تربیې سطحه (تر هغه ځایه چې امکان لري) باید متوازنه شي، ترڅو کلیوال د خپلو پلرونو او نیکونوخبری له قران نه معتبری و نه ګڼي. ترڅو عبادت د جبر او دیانت د اکراه له لاری تحمیل نشی، ترڅو چې ښاري نظامونه د کلیوالو له خوا ړنګ نه شي، ترڅو په هیواد کې د بیسوادانو شمېر او تناسب زیات نه شي، تر څو د افراطي کلیوالو واکمنی ته د رسیدو په نتیجه کې، په تعلیم او تحصیل سمبال، متمدن او پوه ښاري ځوانان له هېواد نه ونه تښتي، څو زموږ منطقه محوره او قوم پرسته هیوادوال طبیعي توپیرونو ته د تورو عینکو له شا نه د نژادي، ژبني او مذهبي تعصبونو په توګه ونه ګوري، تر څو نژادپاله خلک ملی هویت د قومي هویت تر سیوري لاندې را نه ولي، ترڅو د شیعه ګانو او سنیانو ترمینځ توپیر د دوی د سلیقی له توپیر نه زیات و نه ګڼل شي، تر څو دین او دولت سره ګډ نه کړی او هغه د یوې ځانګړې فرقې په انحصار کې تعریف نه کړی، ترڅو نارینه او ښځینه یوازې په جنسیت کې تعریف نشی، ترڅو ښځی پرله پسی تحریم او نارینه پرله پسی تکفیر نشی، ترڅو د قرآن د حکم مطابق د ښځی او نارینه انساني کرامت ته سر ټیټ شی تر څو د ښځو تر قدمونو لاندې د جنت لاره ولټول شی او بری او رستګاری ومومی، ترڅو... ترڅوچې له تاریخ نه عبرت واخلی، او له قران نه د انسانیت او ژوند درسونه زده کړی.

دوکتور زمان ستانیزی

د کلیفورنیا په دولتی پوهنتون کې د سیاسی علومو استاد

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ